

Б. Мирчевска-Бошева, К. Велјановска (Скопје, Р.С. Македонија)

Фразеолошката слика на меѓучовечките односи

Анстракт: Предмет на интерес на овој труд се меѓучовечките односи и нивното изразување со помош на зоонимните фраземи во македонскиот јазик. Природата и квалитетот на меѓучовечките односи, степенот на соработка, доверба и меѓусебно почитување, специфичната психолошка атмосфера и емоционалната поврзаност меѓу луѓето се обработени според моделот на Видовиќ Болт (Vidovic Bolt 2011: 128–134) каде се опфатени меѓусебното разбирање, рамноправниот однос наспроти омаловажувањето, карањето, озборувањето, измамата, неслогата, телесното казнување, убиството и друго. Целта на овој труд е да се претстави разнообразната и богата слика за меѓучовечките односи создадена со помош на фраземи кои во својот состав имаат зооним, да се утврди механизмот на формирање на значењето во овие единици.

Клучни зборови: фразеологија, зооними, меѓучовечки односи, македонски јазик

Б. Мирчевска-Бошева, К. Веляновска (Скопје, Република Северная Македонија)

Фразеологическиот образ межличностных отношений

Анотација: В статье исследуются межличностные отношения и их выражение с помощью зоонимных фразеологизмов в македонском языке. Характер и качество межличностных отношений, степень сотрудничества, доверия и взаимного уважения, специфическая психологическая атмосфера и эмоциональная связь между людьми обрабатываются по модели Видович Болт (Видович Болт 2011: 128–134), которая включает взаимопонимание, уважительное отношение, с одной стороны, и унижение, брань, сплетни, обман, раздор, телесное наказание, убийство и пр. – с другой. Цель данной работы – представить разнообразную и богатую картину межличностных отношений, создаваемую с помощью фразеологизмов, имеющих в своем составе зооним, определить механизм смыслообразования в этих единицах.

Ключевые слова: фразеология, зоонимы, межличностные отношения, македонский язык

The Phraseological Image of Interpersonal Relations

Abstract: The subject of interest of this paper are interpersonal relations and their expression through zoonymic phrasemes in Macedonian Language. The nature and quality of interpersonal relationships, the degree of cooperation, trust and mutual respect, the specific psychological atmosphere and the emotional connection between people are processed according to the Vidovic Bolt model (Vidovic Bolt 2011: 128–134) which includes mutual understanding, equality in relationship on one side and humiliation, scolding, gossip, deception, dissent, punishment, murder etc. The purpose of this paper is to present the diverse and rich picture of interpersonal relationships created with the help of phrasemes that have a zoonym as their component, to determine the mechanism of meaning formation in these units.

Key words: phraseology, zoonyms, interpersonal relations, Macedonian language

Човековата личност, интереси и меѓучовечките односи постојано се во фокусот на вниманието на книжевноста, на историјата и на сите хуманистички науки. Ако ја земеме за пример книжевноста, ќе видиме дека цел еден културен пласт практично е посветен на меѓучовечките односи. Не постои литературно дело што не ја допира темата на љубовта, дружењето, љубомората, семејните односи, односот на потчинетиот и владетелот (Середина 2001: 41). Еден толку значаен сегмент од човековиот општествен и духовен живот не може а да не е детално опишан и соодветно претставен во јазикот. Според високиот степен на неговата актуелност за човекот, очекуван е и високиот процент на емотивна лексика, метафори и фразеологизација.

Токму затоа, овој труд е насочен кон анализа на меѓучовечките односи и нивно-то изразување со помош на зоонимните фраземи во македонскиот јазик.

Зошто токму зоонимни фраземи?

Како прв аргумент овде би го навеле ставот на Новокмет дека фразеолошките истражувања на зоонимите дават увид во тоа кои животни доминантно се наметнуваат како интегрален дел од културолошките концепти со чија помош се толкува и разбира светот. Како дополнување на овој став може да кажеме дека со својата експресивност, сликовитост и метафоричност, зоонимните фраземи претставуваат одличен начин за изразување карактерни особини, интелектуални способности, емоционални и физички состојби и меѓучовечки односи. Ова се должи на фактот дека поради присутноста на животните и непосредниот контакт на човекот со нив, доброто познавање на нивните основни карактеристики, на однесувањето и начинот на живот, тие стануваат одлично тло за сфаќање на некој апстрактен поим имајќи предвид дека човекот секогаш посегнува по нешто што му е добро познато во обид да го разбере она што му далечно или апстрактно.

Според Махмутовиќ (Mahmutović 2014) во зоонимните фраземи, а со тоа и во зоонимите од една страна покрај непосредно искуство може да се наталожени и слоеви конотација и културолошки стереотипи. Тоа ни покажува дека покрај животните кои се дел од секојдневието и непосредното искуство, се среќаваат и такви кои во културолошкиот систем дошле од други дискурси и извори како книжевност, музика, филм и сл. или се наследени од други традиции.

Материјалот за оваа анализа е ексцерпиран од «Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик» (2003–2009) на Тодор Димитровски и Ташко Ширилов, «Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник» (2008) на Снежана Велковска, необјавената магистерска дисертација «Фразеолошките изрази со компонента зооним во македонскиот јазик» на Мариетка Томоска (2015), како и од статиите и прилозите на оваа тема.

Поаѓајќи од фактот дека под фраземи со зоонимна компонента во овој труд подразбираме фраземи кои содржат најмалку еден назив на животно или придавски форми изведени од називот, на анализа подлежат 65 единици што означуваат меѓучовечки односи.

Природата и квалитетот на меѓучовечките односи, степенот на соработка, довербата и меѓусебното почитување, специфичната психолошка атмосфера и емоционалната поврзаност меѓу луѓето се обработени според моделот на Видовиќ Болт (Vidović Bolt 2011: 128–134) каде се опфатени меѓусебното разбирање, рамноправниот однос наспроти омаловажувањето, прекорувањето, озборувањето, измамата, неслогата, телесното казнување, убиството и друго.

1. Анализата ја започнуваме со фраземите што изразуваат складни меѓучовечки односи како пријателство, слога, рамноправност.

Најпознатиот доброволен однос меѓу одделни индивидуи близок како оној меѓу браќа, а независен од роднинските врски, е односот на пријателството. Тоа е еден од најважните и најактуелните односи на индивидуата во колективот. Личните односи на пријателство на тој начин се сметаат за контекст во кој може да бидат задоволени низа основни човечки потреби (Вежбицка 1999: 306). Постојат повеќе различни степени на пријателство – од блиски душевни односи до едноставно заедничко пријатно поминување на времето. Пријателскиот однос се отсликува во фраземите: *го закла петелот* што се употребува кога човек добро ќе пречека и угости некого, додека заедничката слика на прето и магарето во фраземата *како прето и магарето се* носи значење – неразделни се. Дека се може да се постигне со слога и договор се гледа во *сложни калуѓери* и на *Велипеток прасе јадат* мотивирани од сликата на калуѓери кои јадат прасе во петок кога е ден определен за строг пост кај православните христијани.

Со значење ‘љубов и слога’ се користат фраземите *живеат како гулаби*, *живеат како гулаб и гулабица*, *живеат како гулапчиња*, *си гугаат како гугутки*. Мотивот за употребата на овие зооними се поврзува и со христијанската симболика каде гулабот претставува симбол на обединување и мир, а во некои делови на Македонија тој се смета за света птица која е благословена и не треба да се лови (Речник на народната митологија на Македонците 2002: 141). Според Финк-Арсовски (Fink Arsovski 2002: 53) многу психично е да се употреби лексемата *грлица* наместо *гулаб* имајќи предвид дека таа е пример за изразито моногамно животно, додека верноста кај гулабите е дискутабилна. До таа замена дошло поради сликата на заемна нежност на пар гулаби кои се допираат со клуновите што потсетува на бакнеж, а наместо грлици луѓето веројатно ги вметнале гулабите бидејќи нив можеле да ги набљудуваат секојдневно. Од друга страна Јеласка (Jelaska 2014: 17–18) смета дека се работи за библизам бидејќи љубовниот пар во најпознатата љубовна песна *Песна над песните* се споредува со пар гулаби.

За означување рамноправен однос се користи фраземата *овци заедно паселе*, а фраземите *и волкот сит и овците на број*; *и волците сите и овците на број*; *и волкот сит и козите на број* се употребуваат кога ситуацијата ќе се реши на

општо задоволство на сите. Овие фраземи се мотивирани од утописката слика на заеднички соживот на ситиот волк и на неизедените овци односно кози.

2. Нескладните меѓучовечки односи подразбираат омаловажување, искористување, карање, озборување, надмудрување, неслога, нерамноправен однос, физичко малтретирање и сл.

Омаловажувањето и искористувањето се изразуваат со помош на фраземите *ако си гуска, секој ќе те скубе; ако си овца, секој ќе те стриже; го каниле магарето на свадба, па му нарачале да си го земи самарот; магарето го канеле на свадба за да носи дрва / вода; го третира како куче* и др. Во фраземата *ако си гуска, секој ќе те скубе* значењето е поврзано со зоонимот гуска кој обично се смета за симбол за глупавост. Оттука и значењето на фраземата е дека ако си глупав, секој ќе те искористува. Слична е ситуацијата и со наредната фразема во која е употребен зоонимот овца како симбол за глупавост (*ако си овца, секој ќе те стриже*). Фраземите *го каниле магарето на свадба, па му нарачале да си го земи самарот, магарето го канеле на свадба за да носи дрва / вода* се однесуваат на човек кој покрај тоа што го искористуваат, дополнително и го понижуваат и омаловажуваат. Во позадинската слика лежи претстава за магарето кое го викнале на свадба, но не за да јаде, пие и да се весели, туку за да работи.

Значењето ‘карање и несогласување’ е присутно во толкувањето на следните фраземи: *качува на куцо магаре (некого); го качи на кусо магаре, мајмун заигра, како кучки се јадат притоа качува на куцо магаре (некого) и го качи на кусо магаре* се употребуваат за човек кој некогаш прекорува за несоодветна постапка, додека сликата на кучињата кои во лутина се напаѓаат едни со други лежи во основата на фраземата *како кучки се јадат*.

Влошени меѓучовечки односи се отсликани во фраземите: *живеат како мачка и куче; живеат / се сакаат како кучето и мачето; се гледаат како куче и маче; како глушец и мачка (се сакаат); како мачката и глушецот*, а семантичкото значење го носат зоонимите кои се дадени во двојки од животни за кои е карактеристично несогласувањето и нетрпението меѓу нив. Со истото значење се користат и фраземите во кои е содржан само еден зооним: *волк во трлото не му треба; го гледа како мува во матеница; за сенката на магарето (се караат); како петли на буните (се гледаат); мил му е како на кучето каменот; се јадат како кучиња / пци (преку плот); човек на човека му е волк; како рогови во вреќа*. Во позадинската слика на последната фразема се делови од животното – рогови кои кај различни цицачи имаат различни облици и пред сè служат за напад или одбрана. Нивниот меѓусебен допир значи нескладност и судар, посебно ако се сместени во ограничен, затворен предмет – вреќа. Исто така, според нивниот облик тие не можат да се сместат, за разлика од други материјали или предмети кои обично може да се сместат во вреќа, па и тоа може да послужи како потенцијален импулас (Malnar Jurišić, Vukša Nahod 2016: 418).

Измамата, надмудрувањето, подметнувањето, нанесувањето штета лежат во фразеолошкото значење на повеќе фраземи. Надмудрувањето е изразено во: *во Прилеп мајмун не игра; испадна мајмун; итра лисица среде стапица; магаре со две уши; му подметнува кукавичино јајце; скока скакулец досака*. Фраземата *во Прилеп мајмун не игра* се употребува кога некој ќе се досети дека може да биде исмеан и надмудрен и има значење ‘нема да успее да го излаже’, а во фраземите *испадна мајмун, магаре со две уши* фразеолошкото значење се гради врз основа на зоонимите мајмун и магаре кои човекот традиционално ги смета за глупави

животни. Изразот *лисица среде стапица, скока скакулец доскака* се користи кога лице кое обично е поитро од другите ќе биде изиграно. За лице кое успева со своите проблеми вешто да оптовари некого, односно насамарува некого се користи фраземата *му подметнува кукавичино јајце* во чиј семантички талог е искористена карактеристиката на оваа птица да ги фрла јајцата на другите птици и во нивните гнезда да ги подметнува своите. Оваа фразема има силно пејоративно значење затоа што кукавицата тоа го прави поради своите нагони, а човекот свесно за да ги прикрие своите намери и да ги оствари, насамарувајќи друг. Нанесувањето штета е содржано во значењето на изразите: *магарешка услуга, мечкина услуга, отиде коњот во реката*.

Во фраземите *ако не можеш по коњот / на амот / по магарето, удри по самарот; коњите / атовите се клоцаат, магарињата страдаат; да те клоца ат, да не ти е јад, ама магаре; игра на мачка и глувче; си игра како мачка со глушец; го избрка како куче* опишан е нерамноправен однос меѓу луѓето кога посилените и помоќните се изживуваат врз послабите.

Сликата на борба помеѓу нерамноправни противници е присутна во фраземите: *големите риби ги јадат малите; на мртво / умрено / пцовисано куче нож вади; се фатил комарец со бивол*.

Убиството и заканата за убиство се присутни во значењето на следните на фраземи: *го закла како пиле; го отена како пес; како врапче ќе го заколе; како на врапче ќе му ја скине главата; како пилци ги искла; рибите ќе го јадат; му ја смачка главата (како на змија); ќе му ја скине главата (како на врапче / пиле); ќе го смачка како мушичка*.

Со по еден пример се застапени и значењата: ‘си поигрува со некого’ (*прави мајмун од некого*) и ‘физички малтерира некого’ (*јаде ќотек како магаре*).

Од наведените примери може да се забележи дека во фраземите со значење ‘складни односи’ како составни компоненти се јавуваат зоонимите: гулаб, гугутка, петел, прасе, прле, магаре, овца, волк, коза, додека во групата фраземи со значење ‘нескладни односи’ застапени се зоонимите: гуска, овца, магаре, мајмун, куче, петел, кокошка, лисица, кукавица, скакулец, волк, мува, мачка, глушец, мечка, коњ, комарец, бивол, врапче, пиле, пес, риба, змија, мушичка, рог.

Од овој список на зооними забележуваме дека доминираат животни кои се распространети на оваа територија, кои се непосредно присутни во човековата околина и имаат важна улога во домаќинството и тоа очигледно влијае на фразеолошката активност на зоонимите. Човековите знаења за дивите животни се ограничени на нивните физички способности, движење и однесување. Ова има влијание во доминацијата на домашните наспроти дивите животни.

Во материјалот се забележува дека наведените зооними се користат пред сè во негативна конотација. На негативната стереотипизација на одредени животни влијаат пред сè нејазичните фактори. Стереотипите се заеднички за голем број европски народи и се темелат на антропоцентричниот поглед на светот, т.е. тие се дел од верувањата, културата и книжевноста. Болт зборува за тоа како соживотот на човекот и животните е плодно тло за развој на стереотипи и потсетува на зборовите на Лејкоф и Џонсон дека човекот не ги гледа работите онакви какви што се навистина, како делови на објективната стварност, туку онакви какви што се според неговото видување, односно искуство (Vidović Bolt 2011: 20). Најголемиот дел од зоонимните фраземи според неа се одраз на подреденоста на светот на животните пред човекот и се резултат на креираната слика која опстојува (на пример

симболика на гуската како глупава, иако во реалноста тие се многу интеллигентни животни).

Овој краток осврт покажа разнообразна и богата слика за меѓучовечките односи создадена со помош на фраземи кои во својот состав имаат зооним, а исто така ја потврди големата важност на стереотипизацијата, верувањата, традициите кои го опкружуваат човекот и кои се инкорпорирани во мислењето и во јазикот.

ЛИТЕРАТУРА

Велковска С. Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник. Скопје: С. Велковска, 2008. 377 с.

Вежбицкая А. Семантически универсалии в описании языков. М.: Языки русской культуры, 1999. 715 с.

Димитровски Т., Широлов Т. Фразеолошки речник на македонскиот јазик: В 3 т. Скопје: Огледало, 2003–2009.

Новокмет С. Метафорична значења животињских назива која се односе на човека ниске интелигенције у српском језику // Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. LX/1. Novi Sad, 2017. С. 103–117 (dais.sanu.ac.rs).

Речник на народната митологија на Македонците / Ред.: Т. Вражиновски. Скопје: Матица македонска, 2002. 471 с.

Середина О.Е. Семантически и лингвокултурологически особености англиских фразеологических единици с семантическим полем «Межличностные отношения»: Дисс. ... канд. филол. наук. СПб., 2001. 179 с.

Томоска М. Фразеолошките изрази со компонента зооним во македонскиот јазик: магистерска дисертација. Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2015. 166 с.

Fink-Arsovski Ž. Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb: FF Press, 2002. 128 s.

Jelaska Z. Animalistički frazemi biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima // Zbornik Radova sa međunarodnog znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima «Životinje u frazeološkom ruhu». Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2014. S. 1–22.

Mahmutović A. Intertekstualno motivirani poredbeni frazemi s animalističkom komponentom // Zbornik Radova sa međunarodnog znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima «Životinje u frazeološkom ruhu». Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2014. S. 281–292.

Malnar Jurišić M., Vukša Nahod P. Меѓулjudски односи у хрватској дијалекталној фразеологији. U: Phraseology and (naive) psychology / Ur. Agnieszka Będkowska-Kopczyk; Heinrich Pfandl, Verlag Dr. Kovač. Hamburg, 2018. S. 415–426.

Vidović Bolt I. Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011. 207 s.

REFERENCES

Velkovska S. (2008) Macedonian Phraseology with a Small Phraseological Dictionary. Skopje. S. Velkovska edition. 377 p.

Wierzbicka A. (1999) Semantic Universals in the Description of Languages. Moscow. Yazyki Russkoj Kultury Publ. 715 p.

Dimitrovski T., Shirilov T. Phraseological Dictionary of the Macedonian Language: In 3 vols. Skopje. Ogledalo Publ. 2003–2009.

Novokmet S. Metaphorical Meanings of Animal Names in Serbian Language Referring to People with Low Intelligence. In: Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. LX/1. Novi Sad. 2017, pp. 103–117 (dais.sanu.ac.rs).

Dictionary of Macedonian Folk Mythology / Ed.: T. Vražinovski. Skopje. Matice Makedonska Publ. 2002. 471 p.

Seredina O.E. (2001) Semantic and Linguoculturological Features of English Phraseological Units with the Semantic Field “Interpersonal Relations”: Thesis. St. Petersburg. 179 p.

Tomoska M. (2015) Phraseological Units with a Zoonymic Component in the Macedonian Language: Thesis. Skopje. 166 p.

Fink-Arsovski Ž. (2002) Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb. FF Press. 128 s.

Jelaska Z. Animalistički frazemi biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima. U: Zbornik Radova sa međunarodnog znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima “Životinje u frazeološkom ruhu”. Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. 2014, ss.1–22.

Mahmutović A. (2014). Intertekstualno motivirani poredbeni frazemi s animalističkom komponentom. U: Zbornik Radova sa međunarodnog znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima “Životinje u frazeološkom ruhu”. Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. 2014, ss. 281–292.

Malnar Jurišić M., Vukša Nahod P. (2018). Međuljudski odnosi u hrvatskoj dijalektalnoj frazeologiji. U: Phraseology and (naive) psychology / Ur. Agnieszka Będkowska-Kopczyk; Heinrich Pfandl. Verlag Dr. Kovač. Hamburg. 2018, ss. 415–426.

Vidović Bolt I. (2011) Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada. 207 s.

Сведения об авторах:

Билјана Мирчевска-Бошева,
доктор на филолошки науки
вонреден професор
филолошкиот факултет «Блаже Конески»
Универзитет «Св. Кирил и Методиј»
во Скопје

Biljana Mirchevska-Bosheva,
Doctor of Philology
Professor
“Blaže Konieski” Faculty of Philology
St. Cyril and Methodius University in Skopje

biljana.mirchevska@gmail.com

Биљана Мирчевска-Бошева,
докт. филол. наук
професор
филологическиот факултет
им. Блаже Конескогo
Универзитет имени свв. Кирила и
Мефодия в Скопје

Катерина Велјановска,
доктор на филолошки науки
редовен професор
филолошкиот факултет «Блаже Конески»

Katerina Veljanovska,
Doctor of Philology
Professor
“Blaže Konieski” Faculty of Philology

Универзитет «Св. Кирил и Методиј»
во Скопје

St. Cyril and Methodius University in Skopje

k.veljanovska@gmail.com

Катерина Вељановска,
докт. филол. наук
професор
филолошкиот факултет «Блаже Конески»
Универзитет «Св. Кирил и Методиј»
во Скопје